

OD HISTORIJE MENTALITETA DO HISTORIJSKE ANTROPOLOGIJE

André Burguière,
*The Annales School,
An Intellectual History,*

Ithaca-London 2009.

(prijevod francuskoga originala iz 2006.)

Autor ove knjige André Burguière jedan je od istaknutih pripadnika škole Anala. Nakon Luciena Febvrea, jedini urednik časopisa *Annales* bio je od 1957. do 1968. Fernand Braudel, ujedno i predsjednik 6. sekcije École pratique des hautes études (1956-1972) iz koje je onda 1975. proizašla École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS), prestižna ustanova za visoku nastavu i istraživanja u duhu škole Anala. Burguière je profesor emeritus te visoke škole gdje je predavao antropološku historiju.

Godine 1969. uredništvo Analā preuzeo je od Braudela kolegij mladih povjesničara. To su: Burguière, Marc Ferro, Jacques Le Goff, Emanuel Le Roy Ladurie i Jacques Revel. Burguière je bio tajnik Analā od 1969. do 1975., a još je i danas u uredništvu. Ti su se mladi povjesničari ogradili od vizije „globalne“ historije Fernanda Braudela i izazvali 70-ih godina eksploziju u francuskoj historiografiji. Ta je „nova historija“ osvojila prostor intelektualnoga i historiografskoga pokreta oko Analā. U središtu njena interesa bila je historija mentaliteta, a reagirala je na brojne probleme i kretanja u historijskoj disciplini i izvan nje na području društvenih znanosti u raspravama između raznih „znanosti o čovjeku“.¹

Burguière je, dakle, sudjelovao u odlukama i usmjeravanjima Analā od 1969. Zato je ovo knjiga autora koji o školi Analā piše

¹ Programski radovi „nove historije“ objavljeni su u knjigama: Jacques Le Goff - Pierre Nora (ur.), *Faire de l'histoire* 3.sv. (*Nouveaux problèmes, Nouvelles approches, Nouveaux objets*) (Paris, 1974); (*Baviti se historijom, Novi problemi, Novi pristupi, Novi predmeti*). Zatim u knjizi Jacques Le Goff - Roger Chartier - Jacques Revel (ur.), *La nouvelle histoire* (Paris, 1978). U trećem svesku prvoga spomenutoga izdanja Le Goff je napisao prilog: *Les Mentalités: une histoire ambiguë (Mentaliteti: Neodređena /dvoična/ historija)*, a Burguière je u drugom spomenutom izdanju pisao o historijskoj antropologiji. Vidi i Philippe Ariès, „Povijest mentaliteta“, *Gordogan* 16 (1995.). Uz ostalo, o historiji mentaliteta piše M. Gross, *Suvremena historiografija, Korijeni, postignuća, traganja*. 2. izd. (Zagreb, 2001.), 257-265.

- 2 U ovoj knjizi Burguière nije spomenuo ni jedan od svojih radova kojima je pridonio elabraciji historije mentaliteta. Piše o socijalnoj i kulturnoj povijesti obitelji o raznim antropološkim temama Francuske, a posebno Staroga režima, i o problemima historiografije. Spominjem samo neke njegove knjige. A. Burguière (ur.): *Dictionnaire des sciences historiques* (Paris, 1986); A. Burguière - Jacques Revel (ur.): *Histoire de la France*, 4. sv, 1. izd. 1989-1994; A. Burguière: *Paysages et Paysans* (Paris, 1991); Isti: *Histoire de la famille*, 2 sv. (Paris, 1987); A. Burguière - François Lebrun: *La Famille en occident du XVIe au XVIIIe siècles* (Bruxelles, 2005).

„iznutra“, ali pri tom zadržava svoj kritički duh, a sam je svojim brojnim radovima utjecao na traženje puta i usmjerenje Analā.²

Nije, dakle, riječ o „ego-historiji“ niti o obnavljanju autorovih uspomena. To je zanimljiv i poticajan profesionalan rad jednoga povjesničara koji je, uz ostale, od kraja 60-ih utjecao na kretanje francuske historiografije prema područjima kojima su se dotada bavile etnologija i sociologija, pomagao otvarati komunikacije između društvenih znanosti i širiti historiju mentaliteta prema historijskoj antropologiji. Dakako, autorova osobna iskustva vidljiva su na stranicama knjige.

Burguière ne piše historiju škole Analā, tj. ne razmatra njen historiografski i institucionalni razvoj ni njen utjecaj izvan Francuske. On želi analizirati promjene od 1920-ih godina, kada su Bloch i Febvre pokrenuli Anale, do kraja 80-ih godina. Ne prati djelatnost svih povjesničara utjecajnih u školi Analā, pa ni onih koji su mu najbliži. Za analizu je izabrao radove autora koji mu omogućuju da opravda kontinuitet i suvislost vlastitih argumenata. Želi, naime, istaknuti slijed koncepata u školi Analā krećući se od jedne knjige ili članka do drugoga ili od jednoga povjesničara do drugoga i tako prikazati neprekinuti razgovor među povjesničarima. Pri tom je Burguière svjestan svoje subjektivnosti jer prati misli s kojima je duboko povezan, ali svakako želi da se čuju glasovi povjesničara koji su, kao i on, stasali 60-ih godina. Oni su energično razmatrali, širili i mijenjali prijedloge osnivača Anala i tako promijenili karakter historije u Francuskoj, ali donekle i izvan nje.

Glavni sadržaj ove knjige jest kretanje historiografskoga koncepta mentaliteta od osnivača Analā preko njegova napuštanja u serijalnoj ekonomskoj i socijalnoj historiji te povratka na kraju u proširenom obliku historijske antropologije. Burguière inzistira na historiji mentaliteta kao najboljem pristupu istraživanju prošlih društava, a i kao metodološkom postupku važnom za historijsku disciplinu. Uza sve suprotnosti i preobrazbe u radovima povjesničara škole Analā, autor vidi određeni kontinuitet utemeljen na shvaćanju povijesnih promjena kao kretanja koje u isto vrijeme obuhvaća strukture određenih društava i način na koji ona vide, doživljavaju i shvaćaju sama sebe.

Burguière, dakle, piše o povijesti škole Analā koja počinje s osnivačima Analā Marcom Blochom i Lucienom Febvreom pa se zatim mijenja, ali i nastavlja novim idejama, a ove se u poticajima mogu naći već kod osnivača. Za razliku od brojnih kritičara koji danas vide krizu škole Analā, za autora je to još uvijek znanstvena zajednica. Ona je doduše vrlo raznolik intelektualni pokret bez fiksne paradigme, ali ga prožima prvobitni „duh“ Analā.

Već je postalo standardno mišljenje da postoje četiri generacije povjesničara u školi Analā. Umjesto generacija Burguière vidi

trenutke (momente) za vrijeme kojih su neki elementi općega usmjerenja Analā naglašeni, dok drugi nisu, a naziva ih po imenima autora koji su u određenim razdobljima imali najveći utjecaj na francuske povjesničare i povjesničarke.

Razmatrajući kretanje historije mentaliteta u školi Analā, Burguière nastoji što preciznije prikazati djelo i poticaje Marca Blocha i Luciena Febvrea, osnivača časopisa *Annales d'histoire économique et sociale* (1929). Pogotovo je Marc Bloch glavni junak ove knjige.³ Autor pokazuje kako su se njihove ambicije, koncepti i usmjerenja oblikovali na sveučilištu Strasbourg (koji je do kraja Prvog svjetskog rata bio njemački), kako su se njih dvojica nadahnuli idejama nekih povjesničara 19. stoljeća te onima Henri Berra i njegove *Revue de synthèse historique* te Emilea Durkheima i njegove *Année sociologique*. Iskustva Prvog svjetskoga rata (obojica su bila na fronti) izmijenila su im pogled na svijet i na povijest i potaknula njihove ambicije da preobrazu praksu historiografije. Njihovo uvjerenje da je moguć razvoj historije kao znanosti može danas izazvati samo smiješak, kaže autor, ali to je bio njihov odgovor na Prvi svjetski rat.

Bloch i Febvre odbacili su pristup povijesti usredotočen na događaje, istaknute ličnosti i političke institucije kao težnju koja projicira kategorije sadašnjosti na prošla društva i tako ih uvodi u suvremene političke borbe. Pri tom je veliku ulogu imala zastrašujuća ideološka mobilizacija povjesničara u Prvom svjetskom ratu. Linearnom koncepcijom slijeda događaja, nadahnutom idejom napretka, francuski povjesničari pretpostavljali da mogu biti proroci i da francuski politički tijek vodi k slobodi koja otvara put Europi, pa i ostalom svijetu. Takva ideologija, a i promjena političkoga i socijalnoga uređenja, izazvala je u Blocha i Febvrea uvjerenje da glavni predmet istraživanja ne smiju biti političke institucije nego socijalne strukture, da se značenje promjena u prošlosti ne može uočiti pripovijedanjem o slijedu političkih činjenica nego da se moraju istraživati problemi, i to u susretu s društvenim znanostima. Pri tom bi istraživanje prošlosti moglo pružiti i mogućnost uočavanja problema sadašnjega društva.

Bloch i Febvre bili su republikanci privrženi demokraciji, a uz to ljevičari, donekle naklonjeni socijalizmu. No oni nisu nikada žrtvovali solidnost obavijesti i analize svojoj militantnoj ambiciji da preobrazu historiografiju.

Burguière spominje i „turbulentne“ odnose Febvrea i Blocha zbog razlike u temperamentima te intelektualnih opreka i misli da je to utjecalo na orijentaciju i duh časopisa *Annales*, sprečavalo jednodušnost i dogmatizam i uzrokovalo dosta nesigurnosti u porukama, ali i otvorenost koja je omogućila časopisu da preživi brojne preobrazbe. Međutim, u vrijeme nacističke okupacije Francuske Febvre je pripadao francuskoj inteligenciji pasivnoj prema Petainovu režimu

3 Neke poznate knjige o Blochu jesu: Atsma Hartmut - André Burguière (ur.) *Marc Bloch aujourd'hui: histoire comparée et sciences sociales* (Paris, 1990); Peter Schöttler (ur.) *Marc Bloch, Historiker und Widerstandskämpfer* (Frankfurt, 1999); Ulrich Raulff: *Marc Bloch, un historien au XXe siècle* (Paris, 2005). U ovom francuskom prijevodu s njemačkoga predgovor je napisao Burguière. Danas možda najpoznatije Blochovo djelo, često citirano u ovoj knjizi, njegova je nedovršena: *Apologija historije ili zanat povjesničara*, s predgovorom Le Goffa i pogovorom Drage Roksandića, Zagreb 2008. Vidi i *Feudalno društvo* (Zagreb, 1958.).

i nije podupirao Blocha koji je zbog svoga židovskog porijekla bio u teškom položaju. Kao pripadnik Pokreta otpora Blocha su nacisti uhvatili i strijeljali 16. lipnja 1944.⁴

4 Bloch i Febvre bili su kao osnivači Analā uglavnom legende dok njihovi pomućeni odnosi nisu otkriveni objavljivanjem njihove korespondencije. Bernard Müller (ur.), *Marc Bloch et Lucien Febvre. Correspondence*, 3 sv. (Paris, 2003).

Burguière želi pokazati da se škola Analā konstituirala oko istraživanja mentaliteta, da su im Bloch i Febvre dali središnju ulogu u historijskom istraživanju i zapravo potaknuli usmjerenje koje se danas naziva historijskom antropologijom. Burguière drži da se Febvre nadahnuo Berrovom *Revue de synthèses*, a Bloch Durkheimovom *Année sociologique*, ali i da su obojica ponovno aktivirala tradiciju filozofske historije iz 19. stoljeća od Guizota do Fustel de Coulangesa. Febvre je, dakle, zastupao uglavnom psihološki pristup mentalitetima, a Bloch sociološki.

Odupirući se prisvajanju historije od sociologije, Bloch i Febvre nisu željeli redukciju znanosti o čovjeku na studij socijalnih pojava. Sociologija im je važna jer studira socijalno, ali u povijesti nije sve socijalno. Povjesničari moraju obratiti pažnju i na pojediniosti i pojedince jer se i njihovim djelatnostima mogu protumačiti preobrazbe u društvima. Koncept mentaliteta proizveden „duhom“ Analā nije dovoljno jasan, ali je u svakom slučaju riječ o socijalnom karakteru mentalnoga života, a uz to o pažnji prema individualnome iskustvu.

Pogotovo Blochovo shvaćanje mentaliteta autoru je prvi korak u historiografskom tijeku koji kulminira u onom što se danas naziva historijska antropologija. Bloch potiče želju za istraživanjem dubokih mentalnih struktura koje podržavaju organizaciju društva i ekonomsku dinamiku, ali također izazivaju suprotnosti. Blocha, prema autoru, prije svega zanima studij kolektivno nesvjesnoga aspekta mentalnoga univerzuma ili rutinskih oblika mentalnoga života, tj. oblika koji su sastavnica organizacije i institucionalizacije socijalnoga života.⁵ Mentaliteti daju socijalnim strukturama značenje i omogućavaju im da reguliraju svoju dinamiku i da se preobrazbe. Bloch također obraća pažnju memoriji i praksi koja mobilizira jedno društvo da potraje i da se mijenja.

Febvrea najviše zanima veza između spontanih i refleksivnih oblika mentalne aktivnosti koja stvara jedinstvo razdoblja i osobe, tj. opisuje intelektualni i osjećajni horizont određenoga razdoblja. On, dakle, istražuje mentalni univerzum jednoga doba od osjećajnih i spontanih do refleksivnih oblika i nalazi tu povezanost u individualnoj svijesti. Febvreov studij mentaliteta otvara obzor i za socijalnu i za intelektualnu historiju. Obojica osnivača Analā žele konceptom mentaliteta povezati intelektualnu i historiju ideja sa socijalnom historijom. Pri tom su kolektivne institucije i ponašanja, s kojima određeno društvo doživljava sebe i svijet kao cjelinu, vrhunac promjena, tj. niza prijeloma i preobrazbi. Istraživanje mentaliteta odnosi se dakle i na nesvjesne i na refleksivne oblike mentalnoga života, a u

5 Blochovo mnogo citirano djelo iz historije mentaliteta je: *Les rois thaumaturges* (Paris, 1983). (*Kraljevi čudotvorci*).

svakom slučaju mentaliteti se nalaze u središtu istraživanja društava i razumijevanja njegovih promjena, kaže autor.

Od prvoga broja Analā Blochu i Febvreu bilo je najvažnije poticati nove istraživačke prakse u historijskoj disciplini. To su nastojali postići preko kolektivnih anketa u nadi da će stvoriti međunarodnu mrežu mladih suradnika. Uz to, oba su urednika pisali brojne ocjene raznih djela iz društvenih znanosti iz kojih se zapravo mogu bolje razabrati njihove metodološke misli nego iz njihovih historioografskih radova. To kolektivno istraživanje i pisanje recenzija kao izraz intelektualnoga projekta ostalo je do danas karakteristično za „duh“ Analā. Blochove i Febvreove kolektivne ankete imale su zadaću da mobiliziraju humanističke znanosti za dijalog disciplina. Pri tom nisu inzistirali toliko na kumulativnoj dimenziji historijskoga rada, nego na njegovu značaju kolektivne konstrukcije i dijaloga.

Ta usmjerena ilustrira anketa o povijesti cijena, a kasnije i ona o francuskom Starom režimu. Anketa o povijesti cijena nastala je na iskustvu burzovnoga sloma 1929., a pri ispitivanju bio je važan psihološki, odnosno kulturni pristup ekonomskim promjenama. No serijalna socijalna i ekonomska historija Blochova nasljednika na Sorbonneu Ernesta Labroussea odmakla se od toga usmjerenja. Već se Bloch bojavao da se kvantitativna analiza ne bi mogla uzdići iznad onoga što se može mjeriti pa bi se bavila samo čisto mehaničkim odnosom između raznih društvenih kretanja.

Burguière ističe da su Bloch i Febvre ozbiljno razmatrali teoriju relativnosti koja je stavila pod pitanje dotadašnje temelje znanstvenih argumenata, prije svega uzročnosti.

Bloch je smatrao da bi se povjesničar, ako želi razumjeti stanje duha neke prošle ere, morao baviti terminologijom kojom su suvremenici nastojali shvaćati svijet. To je nužno kako ne bismo prebacili naše vlastite kategorije u prošlo doba koje je sebe doživljavalo na sasvim drugačiji način. Pri tom Burguière ističe da pažnja osnivača za jezik istraživanoga razdoblja nema nikakve veze s „lingvističkim obratom“.

Nakon prikaza osnovnih usmjerenja osnivača Analā Burguière se bavi napuštanjem historije mentaliteta i povratkom na nju u ekonomskoj i socijalnoj historiji 50-ih i 60-ih godina koja je upotrebljavala stroge postupke serijalne analize pod utjecajem „trenutka“ Ernesta Labroussea.⁶ No neki njegovi učenici su tijekom istraživanja došli do zaključka da se složenost procesa promjena ne može dokučiti objašnjenjima serijalnoga modela. Ta je kvantitativna historija ipak otvorila nova pitanja na koja su neki Labrousseovi učenici počeli odgovarati pomoću koncepta mentaliteta. Nepogodnost socijalno-ekonomskoga modela Labroussea da postigne solidno objašnjenje prilagođeno složenosti socijalnih promjena izazvala je u nekih njegovih učenika potrebu da uzmu u obzir kulturne faktore i da ih stave u

6 Serijalnu historiju potaklo je djelo Ernesta Labroussea: *Esquisse du mouvement des prix et des revenus en France au XVIIIe siècle*, 2 sv. (Paris, 1933). (*Nacrtno kretanje cijena i prihoda u Francuskoj u 18. stoljeću*).

središte objašnjenja. Burguière drži da kvantitativna historija otkriva, mjeri i datira promjene, ali ih ne može objasniti. Zato je razumljivo da su neki povjesničari napustili preciznost brojeva zamijenivši ih s nepreciznošću antropološke analize kao pokušaja istraživanja psihološkoga konteksta promjena.

Labrousse je bio umjereni marksist. Već je i u Blocha i Febvrea Marx izazvao interes zbog svoga kritičkog pristupa i pažnje prema dubokim strukturama povijesne zbilje. Novoj generaciji francuskih povjesničara 50-ih godina svjedočala se Marxova deterministička ili ekonomistička koncepcija povijesnoga kretanja. No neki Labrousseovi učenici napustili su rigiditet Marxovih teza o primatu ekonomskih struktura u povijesnom kretanju. Njima više nije bilo važno da svojim istraživanjima potvrde ekonomsko-socijalni model Labroussea, nego da skupe spoznaje o složenosti povijesnih procesa.

Burguière analizira djela nekih autora koji su na razini određenih pokrajina trebali istraživati Labrousseov ekonomsko-socijalni model promjena, no oni su na razne načine krenuli izvan socijalno-ekonomske sfere, tj. proširili su svoja objašnjenja izvan međudnosa ekonomskih i socijalnih faktora. Burguière drži da nije riječ o slabosti serijalne analize, nego naprotiv o njenoj efikasnosti. Upravo na njenu temelju Labrousseovi učenici kreću izvan determinističkoga modela po kojem subjektivne odluke ili reakcije socijalnih aktera ovisе isključivo o objektivnim ekonomskim kretanjima. Tako oni stvaraju prostor za historijsku antropologiju jer nisu samo dodali kulturne faktore tom modelu objašnjenja, nego su kulturne probleme stavili u središte svoga istraživanja. Burguière drži kako se pri tom pokazalo da je koncept mentaliteta najbolja mogućnost da se postigne solidan pristup prošlosti i da u historijskoj operaciji ima totalizirajuću funkciju.

On kaže da je „totalna“ historija osnivača Analā nastojanje da se stvori koncept za obuhvaćanje brojnih dimenzija povijesnih promjena. Takvo bi se istraživanje kretalo iznad fragmentacije historijskoga znanja u specijalizirana područja (političko, ekonomsko, vojno, religiozno itd.) koja ograničavaju metode i tehnike istraživanja na svako od tih pojedinih područja. Nasuprot tome, Bloch i Febvre su željeli otvaranje svih tih područja prema problemima i konceptima društvenih znanosti i mislili su da bi se na taj način postigla podloga za isticanje sintetskoga karaktera historije. Totalna bi historija, dakle, mogla istraživati društvene promjene u svoj njihovoj složenosti. To se, dakako, ne može potpuno postići, ali se mora težiti za otkrivanjem odnosa među promjenama različite prirode. Prema tome, postupak „totalizacije“ sastojao bi se u odabiru najboljih sredstava za razumijevanje složenosti povijesnih procesa.

Burguière nije bio učenik Fernanda Braudela, ali ga je, za razliku od nekih povjesničara svoje generacije, vrlo cijenio. Ne zato

što je bio spomenik francuske historijske škole i uživao opće divljenje, nego zato što je nastojao istraživati povijesne procese unutar njihovih prostora razvoja. Braudelova totalna historija temeljila se na odnosu između prirodnoga okoliša i socijalnoga svijeta koji usmjeruje povijesno kretanje. Taj je postupak bitno utjecao na širenje historijskoga razmišljanja u korist cijele zajednice povjesničara, a ne samo specijalista. U svakom slučaju, suprotno od Labroussea, Braudelovi su rezultati važni na putu prema historijskoj antropologiji. On, doduše, nije imao puno učenika kao Labrousse, ali kada su njegovi učenici počeli napuštati njegov model, oni su donekle krenuli stazama Braudela.

Burguière posebno cijeni Braudelovo *Sredozemlje* kao izraz dijaloškoga odnosa između ljudi i prirodnoga okoliša i kao viđenje prostora zemlje kao cjeline, i to ne kao apstraktnoga okvira, nego kao totalnosti. Braudel istražuje novu globalizaciju u svjetskome sustavu u kojem se nalazi i *Sredozemlje* dok je u knjizi o materijalnoj civilizaciji i kapitalizmu taj svjetski sustav njegova glavna tema.⁷

Braudel je želio da povjesničar ide do granice onoga što se može historizirati i da istražuje jedinstvo čovječanstva u povijesnome kretanju. Razmišljao je, dakle, o konceptu totalne historije, o jedinstvu čovječanstva u povijesnom razvoju koji povezuje mentalni i društveni život, a takav pristup kasnije kulminira u historijskoj antropologiji, kaže Burguière.

Već je rečeno da je ta historijska antropologija velikim dijelom proizašla iz serijalne analize od koje su krenuli Labrousseovi učenici. Najheretičniji među njima, Emanuel Le Roy Ladurie, ide od Labrousseova do Braudelova utjecaja, a ima odlučnu ulogu u antropološkom obratu škole Analā u 70-im i 80-im godinama. Njegovo djelo pokazuje rastuću suprotnost između socijalno-ekonomske nepokretnosti i kulturnoga te društvenog razvoja. On je u svoje istraživanje uključio različite temporalitete i naglasio da su socijalni procesi povezani s prirodnima. Na taj način bio je bliži Braudelu nego Labrousseau, koji je obraćao pažnju prvenstveno fluktuacijama cikličkih ekonomskih kretanja.⁸

Najpoznatiji je bio Le Roy Ladurie svojom interpretacijom popularne kulture u knjizi o heretičkim katarima u selu Montaillou, bestselleru škole Analā. Njegov pristup historiji mentaliteta bio je važan za rast toga usmjerenja u 70-im godinama pod utjecajem strukturalne antropologije. Uz knjigu *Montaillou*, u kojoj istražuje seljačku kulturu, Le Roy Ladurie se u knjizi *Karneval u Romansu* bavi urbanom kulturom nadahnut simboličkom antropologijom. Piše o mentalnom univerzumu 16. stoljeća za vrijeme religijskih ratova u Francuskoj i rehabilitira političku historiju zanemarenu od povjesničara Analā.⁹ Burguière kaže kako se tada smatralo da je riječ o novome smjeru škole Analā. Antropološki pristup Le Roy Ladurie povezuje prakse i emocije izazvane kod svečanosti i buna s

7 Fernand Braudel, *Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II*, 2 sv. (Zagreb, 1997.); Isti: *Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV do XVIII stoljeća. I Struktura svakidašnjice, II Igra razmjene, III Vrijeme svijeta* (Zagreb, 1992.).

8 Le Goffovo kretanje od Labroussea prema Braudelu vidi se u njegovoj knjizi o seljacima: *Les Paysans de Languedoc* (Paris, 1969).

9 *Montaillou, village occitan* (Paris, 1975); *Carnaval de Romans* (Paris, 1979).

kulturnim i društvenim kretanjima razdoblja. On ih, dakle, ne vidi samo u okviru simboličkoga univerzuma izvan vremena.

Burguière ima neke kritičke primjedbe. Kaže da strukturalni pristup mentalnome univerzumu i želja da prouči neobičnost seljačke kulture prošlosti (u knjizi *Montaillou*) navodi Le Roy Laduriea da „folklorizira“ seljake i njihovu socijalnu praksu umjesto da istražuje njihov kapacitet za adaptaciju. Le Roy Ladurie se posebno bavi regionalnim različitostima koje se kreću između Labrousseova pojma promjene kao procesa modernizacije, a taj usmjerava sve pokrajine Francuske u istom pravcu, ali u različitim brzinama, i antropološke različitosti osnovane na otporu centralnom kulturnome modelu kralja. Le Roy Ladurie je i organizacijom kolektivnih anketa nastojao dati serijalnoj historiji antropološki obrat.

Stavovi ljudi prema smrti bili su česta tema istraživanja francuskih povjesničara. Upravo na tome području mogu se, prema Burguièreu, dobro uočiti kolebanja u školi Analà. Historija mentaliteta ima, naime, poteškoće da održi ravnotežu između pažnje prema strukturama i pažnje prema reprezentacijama. Historijska antropologija kreće s jedne strane putem idealističkoga iskušenja ograničavanja povijesnoga razvoja isključivo na mentalni univerzum, a s druge strane podliježe iskušenju determinizma koji tumači povijesno kretanje iz bioloških i demografskih preobrazbi. U serijalnoj historiji 50-ih godina problem mortaliteta bio je važan pri studiju dubokih socijalnih, ekonomskih i demografskih struktura. Pogotovo na temelju župnih matrica kvantitativno se istraživanje demografskih struktura u vezi s rođenjem, smrti, ženidbama, obiteljima zasnivalo na posve demografskim mehanizmima, dok su društveni i kulturni faktori smatrani manje važnim elementima diferencijacije. Pri tom su se previše naglašavale biološke odrednice.

Važnu ulogu u kretanju od demografske historije do totalne historije smrti imao je Philippe Ariès.¹⁰ On je želio analizirati proces institucionalizacije vjerovanja i reprezentacija, običaje, pravila života i osjećaje. Ariès se bavio samo držanjem društva prema smrti i nije uzimao u obzir socijalne i demografske promjene koje bi mogle utjecati na preobrazbe imaginarija smrti. Promjene reprezentacija smrti za nj su samo pitanje unutarjnega kretanja mentalnoga univerzuma. No drugi autor, marksist Michel Vovelle, objašnjavao je značenje preobrazba vizija o smrti unutar demografskih i intelektualnih promjena. On vidi promjene u stavovima ljudi prema smrti samo u vezi s preobrazbama socijalnoga pa i biološkoga svijeta.¹¹

Ariès ograničava povijesnu zbilju na područje reprezentacija. Vanjski svijet i materijalne nužnosti postoje samo u obliku u kojem se odražavaju unutar mentalnoga univerzuma i njegove interpretacije. Ariès, dakle, isključuje iz analize sve što je izvan mentalnoga univerzuma i poistovjećuje povijesni razvoj isključivo s mentalnom realnosti.

10 Philippe Ariès, *Eseji o istoriji smrti na zapadu od srednjeg veka do naših dana* (Beograd, 1989.); *Otrok in družinsko življenje v starem režimu* (Ljubljana, 1991.).

11 Michel Vovelle, *Pieté baroque et déchristianisation en Provence au XVIIIe siècle* (Paris, 1975). (*Barokna pobožnost i dekristijanizacija u Provençei u 18. stoljeću*).

Burguière misli da je baš Arièsova postmodernistička inspiracija uzrok njegova uspjeha.

Prihvatiti ovo reduciranje povijesne realnosti na mentalni univerzum značilo bi pretpostaviti da je ono što povjesničar može spoznati iz prošlosti samo ono što su ljudi mislili o sebi kako to proizlazi iz izvora. Bloch i Febvre, koji su zastupali znanstveni ideal, to ne bi mogli prihvatiti. Oni su naprotiv smatrali da su izvori psihološki posrednici između prošlosti, koju su povjesničari sposobni razumjeti, i njihova rada. To je, dakako, moguće ako se dignu iznad dokumenata naporom imaginacije i metodskim argumentima. Prošlost nije dovršena jer preživljava u nama preko nesvjesnoga u kulturi i rekonstrukcije memorije.

Rad povjesničara, kaže Burguière, je „dekonstrukcija“ primljenih ideja. Historija mentaliteta mora otkriti ne samo to kako su ljudi određenoga prošloga razdoblja zamišljali svoj život, nego i to što im se stvarno događalo. Bitno je ne samo istražiti načine mišljenja jednoga drugoga vremena, nego i razumjeti kako i zašto su se mijenjali.

Osnivači Analā smatrali su da je mentalni univerzum sastavna socijalnoga univerzuma pa se mijenja zajedno s njime. Historija mentaliteta zapravo im je pomoćnica socijalne historije. No Burguièrova generacija traži nove predmete istraživanja. Ona želi na temelju tekstualnih i simboličkih obavijesti rekonstruirati totalitet mentalnoga univerzuma. Takva historija mentaliteta nadomjestila je ideju jedinstva povijesnoga kretanja i naglašavala diskontinuitete i relativnosti kulturnih oblika. Stari koncept mentaliteta mogao se nadomjestiti konceptom reprezentacije kao procesom apstrakcije koji se definira kao mentalni prijevod neke vanjske realnosti. Pri tom se datosti prošlosti mogu dešifrirati iz tekstova i diskurzivne misli.

Debata 70-ih godina pokazuje da je riječ o dvama konceptima historijske antropologije. Prvi želi biti historija reprezentacija kojima se izražavaju mentaliteti, a drugi nastoji očuvati u istraživanju povijesnih kretanja odnose između mentalnoga i socijalnoga univerzuma te svijeta prirode. Michel Foucault je svojim utjecajem na mnoge povjesničare škole Analā u 70-im godinama povećao taj procjep.

Philippe Ariès sreo se s Foucaultom koji je bio filozof, a približio se historiji u želji da riješi filozofski problem kriterija istine. Burguière kaže da je Foucault prošao kroz historijsku misao generacije povjesničara, usmjerenih prema historiji mentaliteta, kao komet. On drži da Foucault kao filozof nije bio pripravan da lokalizira socijalne činjenice i uzme u obzir njihove različitosti i raspored u prostoru. Njegov je pristup usmjeren isključivo na tekstove i diskursivne prakse, a pokušava stvarati zaključke o socijalnome univerzumu isključivo na temelju mentalnoga, jer poistovjećuje znanje i moć.

Za Foucaulta promjene ne potječu iz povijesnoga razvoja u vremenu, nego iz reorganizacije socijalnoga prostora. On izjednačuje

pozicije znanja i moći te na taj način opisuje socijalni sustav kao mrežu dominacije koju nadziru posjednici znanja svojim sredstvima prisile i uvjeravanja. Svako kretanje znanja je čin moći kojim se društva stalno refiguriraju stvarajući novu „episteme“, tj. novi sustav dominacije. Povijesne promjene bi, dakle, bile kretanje od jednoga sustava dominacije prema drugome, jer bi svako stanje istine odgovaralo određenom sustavu moći i stvaralo bi svoj vlastiti sustav dominacije.¹² Burguière kaže da se Foucault ne obazire na heterogene strane mentaliteta i složenost povijesnih procesa i ne može prihvatiti njegov koncept „episteme“ kao ustrojstvo istine, tj. uređenje diskursa i socijalnoga stanja koje ujedinjuje moć i znanje.

Prema Foucaultu, svaka „episteme“ proizvodi znanje i uvjete za istinu i omogućava pojedincima da razumiju i prihvaćaju socijalni svijet. Ljudi nemaju mogućnost da izraze neslaganje jer im svaka „episteme“ nameće kriterije za njihov pogled na svijet zbog duboke povezanosti moći i znanja te izjednačenja između stanja istine i stanja društva. Prema Burguièru, Foucault izaziva u povjesničara vrlo ograničen pogled jer ih upućuje da se obraćaju isključivo normativnim tekstovima i vjeruju da samo pomoću njih mogu doprijeti do osnova socijalne složenosti. Nakon polaganosti serijalne historije, činilo im se da je traženje normi koje vladaju društvima naišlo na prečac prema bržem postizanju rezultata istraživanja. No to je, kaže Burguière, iluzija jer nije riječ o realnosti nekoga razdoblja ako se upotrebljavaju samo nesvjesni ili izričito normativni tekstovi i kada se obraća pažnja jedino na norme koje određuju stanovište pisaca tekstova. Na taj način samo se može saznati kakav je bio imaginarij autora teksta.

Burguière se pita je li došao kraj konceptu mentaliteta i drži da nije. Vidjeli smo da je koncept mentaliteta u osnivača Analā širok i razmjerno nejasan. Dok se Febvre bavio intelektualnim i religijskim pojavama renesanse, a posebno studijem refleksivnih oblika misli, Bloch je pokazao poseban interes za nesvjesno i ritualne oblike mentalnoga života. Obojica nisu prihvatili historiju ideja, tj. sakupljanje ideja kao stvari ili kao viđenje idealnoga svijeta koji ima vlastitu povijest izvan društva. Osnivači Analā htjeli su pomoću historije mentaliteta spoznati prošlost kao strani svijet, naglasiti njenu psihološku distancu od našega vremena, razumjeti promjene kao obuhvatni tijek koji utječe na strukture društva i na način na koji društvo razumije samo sebe.

Burguière drži da pojam mentaliteta uzima u obzir složenost mentalnoga univerzuma u njegovim odnosima sa socijalnim svijetom i njegovom sposobnošću da izvodi promjene. Pojam mentaliteta ne reducira intelektualne kategorije na razna psihološka stanja, a pri tom dijeli u historijskoj analizi mentalnoga života osjećajnu, odnosno nesvjesnu dimenziju od djelatnosti razmišljanja. Nasuprot tome,

12 Michel Foucault, *Historija ludila u doba klasicizma* (Beograd, 1986.); Isti: *Nadzor i kazna, rađanje zatvora* (Zagreb, 1994.); Isti: *Znanje i moć* (Zagreb, 1994.); Isti: *Riječi i stvari, arheologija humanističkih znanosti* (Zagreb, 2002.); Isti: „Rađanje klinike“, *Gordogan* 16 (1995.).

koncept reprezentacije predlaže intelektualističko shvaćanje mentalnoga života i svodi ga na spoznajnu aktivnost i njene najizrazitije rezultate. No pri širenju kulturne historije koncept reprezentacije je u mnogome nadomjestio koncept mentaliteta.

Nezadovoljstvo serijalnom historijom i žustre debate o metodološkim problemima uzroci su povratka mnogih povjesničara isključivo diskurzivnim izvorima. Bogatstvo diskurzivnih tekstova i simboličkih diskursa u oštroj je suprotnosti s uskoćom serijalne analize koja zahtijeva dugotrajan rad analize prije nego što može interpretirati značenje određene povijesne pojave. No serijalna historija često dolazi do važnih podataka koji se tek kasnije mogu interpretirati, dok se kod diskurzivnih tekstova to može učiniti odmah. Kulturnim faktorima se pripisuje sve veća uloga u objašnjenju povijesnih promjena, a socijalna i ekonomska historija maknute su iz središnjega mjesta koje im je serijalna historija, nadahnuta liberalizmom ili marksističkom ekonomijom, pridavala. Uostalom, pomak teoretskoga središta u škole Analā, a i u društvenih znanosti jednim je dijelom bio u vezi s krizom marksizma, odnosno s novim shvaćanjima u njegovu okviru.

Dioba između nesvjesnih reprezentacija koje utječu na osjećaje i svjesnih reprezentacija pri razmišljanju leži u njihovim različitim temporalitetima. Nesvjesne reprezentacije pripadaju onome vremenu koje Burguière naziva „antropološkim vremenom“, a nije sasvim obilježeno polaganim promjenama, kao u Braudelovom dugom trajanju, i cikličkim kretanjem. „Antropološko vrijeme“, naime, stalno reciklira iste elemente i kopira samo sebe, ali se ne ponavlja u cjelini. Historijska antropologija je, kao prije nje historija mentaliteta, „dekonstrukcija“ ideja o ljudskoj prirodi kako je vidi moralna i teološka filozofija i ne želi objašnjavati prošla ljudska ponašanja s trajnim vrijednostima i psihološkim osobinama.

Burguière uspoređuje Blochov i Febvreov koncept mentaliteta kao polazne točke s novim razmišljanjima o kulturi što ih proizvodi „antropološki obrat“ 1970-ih, a pri tom je važan pojam imaginarij razrađen prije svega od medievista Jacquesa Le Goffa. Taj koncept je drugačiji od simboličkog, ideologije i reprezentacije i napušta Blochovo trojstvo: ekonomiju, društvo, mentalitet.¹³ Drugi medievist, Georges Duby, želi predstaviti imaginarij feudalizma, no Burguière smatra da je on zapravo prikazao ideologiju, tj. interpretaciju koja je trebala prikriti i opravdati feudalnu dominaciju, i da je donekle blizak Marxovu pojmu ideologije.¹⁴

Imaginarij, dakle, stvara sliku osobe i njenoga tjelesnog identiteta preko intelektualnih sredstava koje pruža društvo pa je istovremeno institucionaliziran i sam institucionalizira. Burguière drži da pojam imaginarij širi Blochov i Febvreov koncept mentaliteta i da sadrži njegovu dinamiku. Naime, mentaliteti nisu samo obzor

13 Jacques Le Goff, *Srednjovjekovni imaginarij, eseji* (Zagreb, 1993.); Isti: *La naissance du purgatoire* (Paris, 1981) (*Rođenje čistilišta*); Isti: *Civilizacija srednjovjekovnoga Zapada* (Zagreb, 1998.).

14 Georges Duby, *Tri reda ili imaginarij feudalizma* (Zagreb, 2007.).

nekoga doba ili posljedice odnosa dominacija koje strukturiraju društveno područje nego i bitne pokretačke sile povijesnih promjena.

Burguière kaže da su 1980-e godine trenutak Norberta Eliasa koji je povezoao političku i mentalnu dimenziju. Njegova knjiga o procesu civilizacije pojavila se na njemačkome 35 godina prije nego što je prevedena na francuski i postala poznata francuskim povjesničarima.¹⁵ Oni su u Eliasovim tezama našli kariku koja im je nedostajala za razumijevanje odnosa između promjena društvenih struktura i psihološkoga stanja pojedinaca. Elias se bavi procesom samoprisiljavanja ljudi pod pritiskom novih normi civiliteta proizašlih iz dvorske kulture. To se odrazilo u odnosima među ljudima i u oblicima njihove samoreprezentacije. Te norme su primoravale ljude da suzdrže svoje osjećaje, discipliniraju svoje ponašanje i prikriju veze između svojih tijela i životinjskoga života (seksualnost, tjelesne funkcije). Po Eliasu takav odnos prema tijelu mijenja socijalne odnose i samo društvo.

Teza o discipliniranju tijela kao veza između mentalnoga univerzuma i strukturiranja društva utjecala je na francuske povjesničare da napuste svoje stavove o društvenim promjenama kao posljedicama promjena mentalnoga ili da ih prikazuju kao posljedice isključivo kretanja društva. Prihvatljivo im je bilo Eliasovo razmatranje o procesu nametanja novih stavova prema tijelu koji mijenjaju društvene odnose. Burguière drži da je Elias znatno pridonio širenju historijske antropologije.

Burguière završava svoju raspravu povratkom dijela povjesničara Analā 80-ih godina na političku historiju kao važnu sferu debate među njima. Podsjeća da su Bloch i Febvre htjeli osloboditi historiju od opsesije povezivanja trenutaka povijesti samo s posljedicama političkih debata, djelatnosti i odluka vlada i funkcija političkih institucija. Ta restrikcija područja historijskoga objašnjenja proizvela je relativno jednostran odnos uzroka i posljedica. Stavljanje politike u pozadinu potaklo je povjesničare Analā da slijede kretanja društvenih znanosti i da preusmjere pažnju od vidljivih aspekata zbilje, njenog postojanja kao događaja, prema skrivenim dijelovima i dubokim strukturama. Nastojanje nekih povjesničara da se politika vrati u središte istraživanja može izazvati sumnjive sheme historije događaja i političkih igara, kaže Burguière. On, nasuprot tome, zastupa mišljenje da historijski argument nužno uključuje operaciju totalizacije i mora sadržavati obuhvatnu interpretaciju. I on je, dakako, uvjeren da političko ima svoje mjesto u historijskome objašnjenju i drži da se totalna historija može pisati samo uz uključenje političke dimenzije. On čak smatra da Blochove teze sadrže političku misao iako je u svojoj knjizi *Feudalno društvo* zanemario političku sferu. No Bloch je vidio društvene promjene kao procese institucionalizacije koji utječu na odnose moći. Ljudi daju značenje svojim odnosima, a ovi su na najdubljoj razini prožeti strukturama moći i naporima ljudi da mijenjaju te odnose.

¹⁵ Norbert Elias, *O procesu civilizacije, sociogenetska i psihogenetska istraživanja*, 2 sv. (Zagreb, 1996.).

Burguière drži da obuhvatna interpretacija odnosa moći, na kojima počiva svako društvo, ne može postići totalizaciju ako ne prođe kroz prizmu mentaliteta. On se uvijek vraća na središnju ulogu studija mentaliteta u pokušajima totalizacije historijskoga razuma. Povjesničari ne mogu tražiti objašnjenja po modelu prirodnih znanosti jer bi onda morali prikazivati fakte i procese koje proučavaju ovisnima o vanjskim određenjima. U duhu osnivača Analâ Burguière kaže da povjesničar mora prikazati drugotnost prošlosti. Istraživanje razmaka između prošlosti i sadašnjosti omogućava spoznaju o posebnosti društva u kojem živimo.

Na kraju svoje rasprave Burguière još jednom ističe neopodnost historije mentaliteta za što solidnije razumijevanje prošlosti. Kaže da se prošlost mijenja ovisno o pitanjima koja joj postavljamo, a historijsko znanje uvijek je konstruirano na rubu između akumuliranoga znanja i novih pitanja koja postavljamo tragovima prošlosti. Nije nam zadaća pokušati prodrijeti u središte prošlosti, nego moramo nastojati da znanjem o prošlosti pridoneseemo razumijevanju sadašnjosti.

Odnos prema prošlosti treba dati historijskome znanju epistemološko usmjerenje koje je radikalno različito od znanja prirodnih znanosti i mora biti izraženo kognitivnim terminima. Zato ne bismo smjeli slijediti samo osjećajne izraze jer su kod ljudi u prošlosti sve riječi, geste i materijalni tragovi nositelji značenja koje treba istražiti. Povjesničar nije sudac koji zatvara inkriminirani slučaj i izriče presudu. Istraživanje povijesnih činjenica, naime, nikada ne završava. Burguière kaže da to ne znači da se želi oživjeti ljude prošlosti preko literarne konstrukcije ili imaginacije i suosjećanja s onim što su preživjeli. On prije svega nastoji razumjeti prošlost putem beskrajnih analiza, jer mi prošlosti postavljamo pitanja koja se mijenjaju sa svijetom u kojem živimo.

Burguière završava svoju knjigu citatom iz Blochove knjige *Čudan poraz*.¹⁶ Time još jednom ističe da unatoč preobrazbama i prijelomima postoji kontinuitet između Blochove historije mentaliteta i njene nasljednice historijske antropologije. On naglašava da je historija od pojave Analâ doživjela mnogo metodoloških, tematskih i konceptualnih inovacija i preobrazbi. No misli da te nove struje nisu bile suprotne „duhu“ Analâ osim onih koje su htjele povratak historije–pripovijesti i historije događaja te lingvističkoga obrata okrenutog isključivo prema poetskoj dimenziji historiografije. U tom okviru kreće se njegovo mišljenje o relativnom kontinuitetu škole Analâ.

Ne mogu zauzeti stav prema Burguièrovoj interpretaciji kretanja historije mentaliteta prema historijskoj antropologiji jer bih morala poznavati golemu literaturu o školi Analâ, a posebno brojne kritičke glasove koji, za razliku od Burguièrea, drže da taj

16 Marc Bloch, *L'étrange défaite* (Paris, 1957). Knjiga je analiza francuskoga poraza 1940. u kojoj Bloch pokušava objasniti slabost vojne komande, politike i intelektualaca međuraća kao uzrok katastrofe.

intelektualni i historiografski pokret više ne postoji. Ono što ja vidim je nevjerojatna plodnost pokreta s obzirom na njegovu dinamiku, inovacije i znanstvenu nezavisnost. No taj pokret je u mojim očima bio toliko raznolik da ga zapravo nikada nisam smatrala „školom“, nego sam uglavnom pisala o „grupi“ oko časopisa *Annales*. Čini se da je grupa oko Analâ doživjela svoj trijumf s militantnim inovacijama Burguièreove generacije u vrijeme kada još nije bila poznata cijena uspjeha, a to je, kako mnogi tvrde, kriza identiteta i preobrazba ili raspad usmjerenja osnivača. Kritizirala se interdisciplinarnost *École des hautes Etudes en sciences sociales* koja je smjestila historiju unutar društvenih znanosti i postala mjesto napada pobornika kulturne historije. Uglavnom, nastalo je „vrijeme sumnje“. Žestoka debata bavi se brojnim pitanjima kao što su epistemologija mrvljenja, stalno traženje novih predmeta, a i napuštanje ekonomske i socijalne historije.

Govori se o propadanju Analâ i u vezi s nizom „povrataka“ tradicionalnih tema događaja, pripovijedanja, biografija. Dijelom to više nije historija-problem kritična prema historiji-pripovijesti. Proglašena totalna historija se prema kritičarima raspala u masu pojedinačnih predmeta bez međusobne veze, pa to više nije „historija“ nego su to „historije“. Povećavanjem novih predmeta istraživanja historija bi zapravo trebala apsorbirati sve društvene znanosti pa riskira gubitak svoje specifičnosti. Mislim da je posljednjih godina kritika postala sve stroža. Sa svih se strana analizira pokret za koji neki kažu da više nije živ.¹⁷

Što se tiče historije mentaliteta, kritički glasovi tvrde da je ona 70-ih i 80-ih godina proizvela sjajne radove, ali da je 90-ih godina postala interdisciplinarna do točke fragmentacije i da zato nema, a zapravo nije nikada ni imala, solidnu teoretsku bazu. Je li riječ o napuštanju historije mentaliteta? Mislim da se to može reći o najpoznatijem povjesničaru četvrte generacije Analâ, Rogeru Chartieru, koji se bavi pisanom kulturom u modernoj Europi, tj. kulturnom povijesti socijalnoga života. Burguière o njemu uopće ne govori.¹⁸

Bilo bi, dakako, zanimljivo više znati o tome zašto je uredništvo 1994. godine promijenilo ime od *Annales, Economies, Sociétés, Civilisations*, kako se časopis nazivao od 1956., u *Annales, Histoire, Sciences sociales*. No Burguière prati kretanje historije mentaliteta samo do kraja 80-ih.

Završila bih ovu recenziju izjavom istaknutoga povjesničara Analâ Jacquesa Le Goffa koji u vezi s Burguièrovom knjigom kaže da on ne vidi pad Analâ.¹⁹ Nije li se pretjeralo s tvrdnjama o krizi historije? Le Goff na to odgovara da se živost historije u Analâ nastavlja. On ne vidi da je nazadovala ili presušila. No novost „nove historije“ ne može uvijek trajati! Nekadašnji interes francuskih medija za historiju nije oslabio zato što je historija tobože nazadovala ili prestala

17 Literatura o školi Analâ je vrlo velika. Primjerice: Lutz Raphael, *Die Erben von Bloch und Febvre. Annales-Geschichtsschreibung und Nouvelle histoire in Frankreich 1945-1980* (Stuttgart, 1986); Ulrich Raulff, (ur.), *Mentalitäten-Geschichte. Zur historischen Rekonstruktion geistiger Prozesse* (Berlin, 1987); Peter Burke, *The French Historical Revolution: The Annales School 1929-1989* (Cambridge, 1990). Zanimljiv je veliki zbornik s prilogima vrlo poznatih povjesničara i povjesničarki: Stuart Clark, (ur.): *The Annales School, Critical Assessments*, 1. izd. (London, 1999). S gledišta postmodernizma pisana je knjiga: Philippe Carrard, *Poetics of the New History: French Historical Discourse. From Braudel to Chartier* (Baltimore, 1992).

18 Unutar široke diskusije u i oko škole Analâ Roger Chartier je izazvao veliku pažnju svojom knjigom: *Au bord de la falaise. L'histoire entre certitude et inquiétude* (Paris, 1998). (*Na rubu hridi. Historija između sigurnosti i uznemirenosti*).

19 Intervju: *Le Figaro*, 7.12. 2006., na internetu pod Le Goff, „Europe Endless“.

zanimati čitatelje i čitateljice, nego zato što je njeno mjesto sve više marginalno u suvremenoj formaciji kulture i politike. Le Goffu je žao što je historijska dimenzija malo prisutna u konstrukciji Europe.

— **Mirjana Gross**

Marc Ferro, *THE USE AND ABUSE OF HISTORY,*

London and New York: Routledge, 2005.

Skoro će proći trideset godina, od 1981. do danas, da je u Parizu objavljena knjiga Marca Ferroa *The Use and Abuse of History*,¹ ili u francuskom izvorniku *Comment on raconte l'histoire aux enfants*. Radi se o kombinaciji didaktičko-metodičkih primjera prikazivanja povijesti u raznim europskim i neeuropskim kulturama, s naglaskom na razlike u interpretacijama u utjecaju protoka vremena na njih. Marc Ferro (1924-) sve je drugo negoli uobičajeni povjesničar, dapače, uobičajeni pripadnik grupe ili „škole“ Analā. Hrvatskoj je kulturnoj javnosti poznat kao autor knjige *Sedmorica zaraćenih: 1918.-1945.: usporedna povijest* (kod nas objavljena 2008.) i povjesničar koje se bavi temama filma, Prvog svjetskog rata, Rusije i Revolucije itd. Dugogodišnji je urednik francuskog časopisa *Annales*, direktor studija *École des hautes études en sciences sociales*, predsjednik *Association pour la recherche à l'EHESS*, suradnik na francuskom televizijskom kanalu ARTE i dugi niz godina voditelj emisije *Histoire parallèle/Die Woche vor 50 Jahren*.

Već iz samog nabiranja tema kojima se bavio i bavi Marc Ferro, jasno je da se radi o vrlo netipičnom povjesničaru iz grupe oko časopisa Analā (ako takav uopće postoji) – pogotovo dodamo li i činjenicu da je autor dviju poznatih biografija o ruskom caru Nikoli II. i francuskom maršalu Pétainu.² Bolji poznavatelji povijesti francuskog časopisa *Annales d'histoire économique et sociale* (odnosno danas *Annales. Histoire, Sciences Sociales*) znat će da su njegove biografije došle u trenutak krize, kada je došlo do određenog zamora u materijalu klasičnih tema časopisa. Upravo je Fernand Braudel, tražeći nove i svježije pristupe, između ostalih, uočio i podržao Ferroa, koji je od samih svojih početaka bio „outsider“, samostalac. Upravo je ta,

1 Radi se o bogatom izdanju knjige izdavačke kuće Routledge, koja sadrži i predgovor Marca Ferroa za izdanje iz 1992. Godine (xvi-xvii), kao i opći urednički uvod (ix-xvi), te uvod u ovu Routledgeovu seriju izdanju klasičnih djela (vii-ix), bibliografiju (364-377) i indeks (377-390), a uz svako je poglavlje dodana i kronologija osnovnih događaja u povijesti pojedine zemlje ili regije.

2 Marc Ferro, *Nicolas II* (Paris: Payot, 1991) i Marc Ferro, *Pétain* (Paris: Fayard, 1987).

Pro Tempore

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 8/9, 2010.-2011.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti
godina VII, broj 8-9, 2010-2011.

Glavni i odgovorni urednik
Filip Šimetin Šegvić

Počasni urednik
André Burguière

Uredništvo
Tomislav Brandolica, Marko Lovrić,
Andreja Piršić, Filip Šimetin Šegvić,
Nikolina Šimetin Šegvić, Stefan
Treskanica

Urednici pripravnici
Marta Fiolić, Kristina Frančina, Sanda
Vučićić

Redakcija
Tomislav Brandolica, Marta Fiolić,
Kristina Frančina, Marko Lovrić,
Andreja Piršić, Nikolina Šimetin Šegvić,
Filip Šimetin Šegvić, Stefan Treskanica,
Sanda Vučićić

Tajnica uredništva
Martina Borovčak

Recenzenti
dr. sc. Damir Agičić
dr. sc. Ivo Banac
dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Ivan Botica
Miodrag Gladović, d.i.e.
dr. sc. Borislav Grgin
dr. sc. Mirjana Gross
dr. sc. Željko Holjevac
dr. sc. Nenad Ivić
Branimir Janković, prof.
dr. sc. Bruna Kuntić-Makvić
mr. sc. Hrvoje Klasić
dr. sc. Isao Koshimura
dr. sc. Mirjana Matijević Sokol
dr. sc. Hrvoje Petrić
dr. sc. Radivoj Radić
Danijel Rafaelić, prof.
dr. sc. Drago Roksandić
dr. sc. Relja Seferović
dr. sc. Boris Senker
Marina Šegvić, prof.
dr. sc. Božena Vranješ-Šoljan

Lektura i korektura
Marta Fiolić
Ana Jambrišak
Vedrana Janković
Nikolina Kos
Marko Pojatina
Tihomir Varjačić
Tajana Vlasisavljević

Dizajn i priprema za tisak
Tomislav Vlainić
Lada Vlainić

Prijevodni s engleskog jezika
Tomislav Brandolica
Jelena Krilanović
Tina Kužić, prof.
Marko Lovrić
Marija Marčetić
Judita Mustapić
Andrea Pečnik
Marko Pojatina
Prijevodi s njemačkog jezika
Sara Katanec
Mirela Landsman Vinković
Azra Plićanić Mesić, prof.
Filip Šimetin Šegvić
Prijevodi s francuskog jezika
Marta Fiolić
Tea Šimičić
Marina Šegvić, prof.
Mihaela Vekarić
Prijevodi sa slovenskog i srpskog jezika
Krešimir Matešić
Prijevodi s talijanskog jezika
Marina Šegvić, prof.

Izdavač
Klub studenata povijesti - ISHA
Zagreb

Tisak
ZT ZAGRAF

Naklada
Tiskano u 300 primjeraka

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim
radovima izražavaju isključivo stavove
autora i ne predstavljaju nužno stavove
i mišljenja uredništva i izdavača.

Izdavanje ovog časopisa financijski su
omogućili:
Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu,
DTM GRUPA d.o.o.,
NARCOR d.o.o.,
TRANSPORTI KRAJAN d.o.o.,
HEMA d.o.o.,
KEMOKOP d.o.o.,
EUROGRAF d.o.o.,
Privatne donacije: S. S., M. F., prof.
dr. Drago Roksandić, Marko Lovrić,
Filip Šimetin Šegvić, Nikolina Šimetin
Šegvić, Tomislav Brandolica.

Redakcija časopisa Pro tempore svim
se donatorima iskreno zahvaljuje na
financijskoj podršci!
Redakcija se također posebno
zahvaljuje gospodinu Zlatku Ožboltu,
dia na trudu i pomoći. Zahvaljujući
njemu, put do izdavanja ovog broja
bio je mnogo lakši. Gospodinu Zoranu
Ivankoviću isto tako dugujemo veliku
zahvalu što nam je izašao u susret
prilikom tiskanja časopisa.

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva:
Klub studenata povijesti - ISHA
Zagreb
(za: Redakcija Pro tempore),
Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb

E-mail:
pt.redakcija@gmail.com
phillip.simetinsegvic@gmail.com